

Lovász László Gábor

Az emberi jogok (eddiggi) utolsó generációjáról – és egy fenntarthatóbb, biztonságosabb Európáról

„Akik nem ismerik a múltat, arra ítéltetnek, hogy újra átéljék azt.”

George Santayana
amerikai-spanyol filozófus (1863–1952)

Bevetésként röviden arról, hogy jelen cikkem miről is kíván átfogó képet adni. Lesz benne szó a jogról (mi is a jog? – azt senki se tudja pontosan), európai és globális gazdasági, társadalmi, demográfiai, és azon belül különösen komplex szociálpolitikai-foglalkoztatáspolitikai folyamatokról, továbbá Európa és különösen az Európai Unió helyzetéről, helyéről, jövőjéről – mindezekről a múltból kiindulva. Számos releváns és összetett adatot és tendenciát igyekszem egyszerre és egymásra építve bemutatni, érzékeltetve azt, hogy a jövő legnagyobb kihívása az alacsonyan képzett munkaerő kezelése, fejlesztése lesz, és azt is, hogy bármit is lépünk, minden területen és téren konkurenciával és kritikával fogunk szembesülni. Márpedig a jövő, különösen a számítástechnika és robotika hétköznapi értelemben alábecsült vagy mintegy „természetesnek vett” fejlődése miatt – ami ma egyébként a XVIII. századi angliai ipari forradalom jegyeit is mutatja – már egy teljesen más, új világot fog kreálni, mint ahogy eddig bármikor is sejtettük. Korábbi axiómák, vélelmek és tapasztalatok, valamint eddig bevált jó gyakorlatok és mindezek alapján kialakított, kitaposott szakpolitikák egyértelműsége teljes mértékben meg fog dőlni. Végezetül arról is szót ejtek majd, hogy a fogyatékkal élő emberek mint munkaerő miért képeznek majd értékes, potenciális humántőkét a korábbi, lesajnált és szociális segélyezett kategória helyett.

Mi a jog? Lehetséges-e együtt kezelni az emberi jogokat és a fenntartható fejlődést?

A jogot kétféleképpen is meg lehet közelíteni, mint fogalmat. Az egyik megközelítése az, hogy egy új, (feltétel nélkül) követendő normát kíván kialakítani a jogalkotó, elvárja s egyben kikényszeríti a jogalanyoktól annak betartását, mint például a halálbüntetés általános tilalmát – amely minden más egyéb rendelkezést és szempontot felülír, adott esetben még akár az alkotmányt is. Ez elsősorban az absztrakt jogok területén érvényesül, mint amilyenek az emberi jogok. A másik megközelítés, hogy a jogot kell igazítani az emberekhez, a való élethez és tényleges szükségletekhez, és nem fordítva, mert a szó szerinti absztrakt jogalkalmazás is kontraproduktív lehet, a jogalkotó szándékához képest adott esetben rosszabb helyzetet teremthet, mint amilyen a kiindulási pont volt. Ennek legismertebb eszköze a pozitív diszkrimináció (előnyben részesítés) vagy az aktív lépéseket is feltételező esélyegyenlőség biztosítása. Ez utóbbi területen egy általános normát gyengítenek azzal, hogy bizonyos esetekben speciális szabályokat alkalmaznak az általános norma ugyan eltérő módon történő, de nagyobb fokú érvényesülése érdekében. E kettő megközelítési mód folyamatosan és egyszerre van jelen, és sokszor válasz elé állítja még a legfelkészültebb jogtudósokat is, nemhogy a laikusokat.

A kelet-európai rendszerváltásokat követően az emberi jogok területe, mint a politikai és nemzetközi jogi diskurzus alapja, különösen fölerősödött, olyannyira, hogy az Európai Unió is a zászlajára tűzte ezt a kérdést a Maastrichti Szerződés (1993) révén, holott az 1970-es években még kizárólag gazdasági közösségként tekintett magára. Korábban léteztek más, elsősorban stratégiai-politikai, (valamint kisebb mértékben) kulturális és szociális kérdésekkel is foglalkozó egyéb európai intézmények, mint például a 2010-ben megszűnt Nyugat-Európai Unió, avagy a még mindig létező, de az EU intézményeinek árnyékában erősen a helyét és szerepét kereső, londoni alapítású Európa Tanács. Ráadásul az utóbbi időben az ENSZ ellentmondásosan ugyan, de talán mintha jobban megjelenne, mintegy láthatóbbá válna, még hozzá elsősorban a fenntartható fejlődés és a globális ügyek és válságok kezelésének területén. Mindezek után felvetődhet a kérdés, hogy az absztraktnak vélhető emberi jogok (és azon belül különösen a XXI. század) első emberi jogi egyezményében¹ foglalt fogatalkossággal élő személyek jogai² és a sokkal inkább gyakorlati megközelítést igénylő fenntartható Európa kérdése hogyan is függ össze. Nos, jobban, mint hinné az ember. Nézzük először az európai szociális modell és a demográfia kérdéseit!

Európa gazdasági és szociális vakvágányon az elmúlt évtizedekben?

Három évtized után vissza kell kanyarodnunk a nyolcvanas évekhez, amikor Mitterrand francia elnök kormányzata 65-ről 60 évre szállította le a nyugdíjkorhatárt anélkül, hogy Franciaország finanszírozásának a jövőjét fenntartható módon biztosította volna, hiszen a várható élettartam akkor is és azóta is folyamatosan nő (kb. 75 évről 80 évre).³ 1965-höz képest 2007-ben a franciák a megnövekedett életkor és a nyugdíjkorhatár csökkentése okán ugyanis már 15 évvel többet töltöttek nyugdíjban ténylegesen, ellentétben a dél-koreaiakkal, a németekkel vagy a csehekkel, ahol valóban emelkedett a nyugdíjkorhatár. Magyarország szintén az élmezőnyben van a maga 10 éves „visszafejlődésével” (ennyivel csökkent fokozatosan az elmúlt évtizedekben a tényleges nyugdíjba vonulás ideje), legalábbis a Világbank 2012-es, átfogó adatai szerint.⁴

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) egy – még a mostani pénzügyi válság kirobbanását megelőzően, az ezredfordulót követő „arany” években készített – tanulmányában úgy becsülte, hogy a fejlett Nyugat növekedési üteme a következő évtizedekben csak töredéke lesz az 1970 és 2000 között mért adatoknak.⁵ Továbbmenve, a *Wim Kok* volt holland miniszterelnök által vezetett Magas Szintű Munkacsoport 2004 novemberében azt állapította meg, hogy a feltörekvő Ázsia mellett komoly kihívást fog jelenteni az európai gazdasági növekedés szerény mértéke is: 2040-re a 2000-es tendenciákat alapul véve az EU-ban az egy főre eső GDP immáron 20%-kal lesz alacsonyabb, mialatt Ázsiában a gazdasági növekedés duplája lesz az európai értéknek, igaz, alacsonyabb bázisról is indul. Az Európai Bizottság 2011-es becslése alapján várhatóan az Európai Unió részesedése a világ GDP-jéből a 2010-es 29%-ról le fog esni 15–17%-ra.⁶ Ez még akkor is így lesz, ha jelenleg az Európai Unió a világ összgazdasági (fogyasztói) teljesítményének 18,6%-át adja a vásárlóerő paritást vizsgáló (azaz egy nemzetközi életszínvonal-számításon alapuló) statisztika szerint, amellyel jelenleg megelőzi az USA-t és Kínát is.⁷ A Kok-jelentés már 10 éve is azt állította, hogy: *„közép- és hosszú távon nem kevesebb forog kockán, mint az Európa által kiépített társadalom fenntarthatósága.”*⁸

A trend folytatódott, és az újabb, pontosabb előrejelzések alapján az Európai Bizottság a tavaly október végén publikált kiadványában is arra a következtetésre jutott, hogy az Európai Unió részesedése (aránya) a világ GDP-jében a következő négy évtizedben mintegy a felére csökkenhet úgy, hogy az EU népessége két, jelenlegi magyarországi lakossággal fog zsugorodni, még a jelenleginél liberálisabb bevándorlási politika mellett is.⁹ A Financial Times 2014. április 30-i száma ugyanakkor már arról írt, hogy Kína a gazdasági termelés tekintetében már ebben az évben átveszi a stafétát az USA-tól, aki 1872 óta a világ elsőszámú gazdasági hatalmának számít (n.b.: de nem az egy főre eső GDP tekintetében!).¹⁰ Megjegyzem, hogy a versenyképesség, gazdasági növekedés és szociális ellátórendszerek kapcsolata tekintetében is érdekes a kép, hiszen a hivatalosan kommunista berendezkedésűnek mondott Kínában gyakorlatilag nem létezik átfogó és egységes(ebb) társadalombiztosításon alapuló szociális védőháló, olyan legalábbis

nem, mint amelyet mi Európában ismerünk, és inkább az egyesült államokbeli megközelítés felé hajlanak, bár egyre komolyabb törekvés látszik a szociális védelmi vívmányok bővítésére.¹¹

Mit mutat – és merre mutat a „történelem uja”?

Az ipari forradalmakat megelőzően az éves gazdasági növekedés évszázadokon keresztül az 1950-es évekig legfeljebb 1% körül alakult Európában – és ez volt a természetes.¹² Európa a világ legfiatalabb civilizációjaként részben zordabb időjárásának, magas népszaporulatának és a Henry Kissingerhez köthető elméletben definiált vetélkedő egyházi-világi politikai kultúra (mint a politikai váltogazdaság egy speciális formájának) együttes kialakulásának¹³ köszönhetően indulhatott el diadalútjára a földrajzi felfedezéseket és az ottani országok természeti és emberi erőforrásainak kíméletlen kiaknázását követően, más civilizációkat maga alá gyűrve, részben az ókori rabszolgaság intézményének tulajdonképpen felújításával.¹⁴ Hogy miért fontos ez? Mert Kelet- és Nyugat-Európa adottságai, kihívásai és lehetőségei ennél fogva gyökeresen mások, így az azokra adandó válaszok is eltérőek. Ennek mélyebb megértéséhez újfent vissza kell tekintenünk egy olyan korra, amikor a termelékenység-robbanás megindult, és vele együtt az egy főre eső GDP növekedése is.

Egy demográfiai „ellenforradalom” kellős közepén lennénk?

Úgy tűnik. Európa népessége – szinte egyedülként a többi kontinenshez képest – legfeljebb szinten marad, vagy inkább minimálisan, de csökkenni fog. Az Európai Bizottság becslése szerint a 65 év felettiek száma 2050-ig közel 60 millióval fog nőni, miközben egyre kevesebb aktív korú lesz (itt 48 milliós csökkenés várható).¹⁵ Az előbbi, idősebb generáció számára már mindennapos élmény lesz a kisebb-nagyobb, a hajlott korral összefüggő fogyatékoságok megtapasztalása is. A százévesek száma 2050-ig ezer százalékkal fog nőni, de még a 65 éven felüliek aránya is 188%-kal bővül. Az idősödéssel kapcsolatos teljesítményromlást jelentő betegségek, pl. demencia és Alzheimer-kór a tévhitell ellentétben elsősor-

ban nem a fejlett országok lakóit fogja érinteni, hiszen a magasabb életszínvonal és a jobb munkakörülmények, hatékonyabb egészségmegőrzés okán fittebben is élnek az emberek Nyugaton (többek között ennek köszönhető a magasabb átlagéletkor is Kelet-Európához képest).¹⁶

A termékenység a világon 1950-hez képest a felére esett 2013-ra, és az afrikai kontinenst leszámítva átlagosan valamivel kevesebb, mint 2 gyermeket vállalnak világszerte a nők. Európában ez a szám ugyan egyedülállóan nőtt valamelyest a 2000-es évektől, de 2011-ben is csak 1,57 volt. Kína éppen most lazított némelyest eddigi egykepolitikáján (holott szintén 1,6 körüli értékkel rendelkezik az ázsiai ország).¹⁷ Mindeközben az EU-ban az 1960-as évektől kezdve közel 100 millióval nőtt a népesség, és ennek a növekménynek közel 70%-át elsősorban a nyugat-európai országokat érintő, főleg a volt gyarmataikról érkező bevándorlás adta az Európai Bizottság értékelése szerint.¹⁸ Ugyanakkor drámai tendenciák indultak el különösen Közép- és Kelet-Európában, de még Európa motorjában, Németországban is, különösen a volt NDK területén – például a kelet-németországi Thüringiában akár 40%-os népességszökkenés sem zárható ki 2060-ra.¹⁹ (Talán nem véletlen az sem, hogy az új német, nagykoalíciós kormányzat komoly családi adókedvezményeket kíván bevezetni a közeljövőben.)²⁰

A termelékenység ezzel szemben folyamatosan emelkedett a fejlett világban: elsőként az ipari forradalom alatt a szövőipar termelékenysége 15-szörösére nőtt Angliában 1770 és 1850 között. Ez a fejlődés megjelent a jövedelmekben is: 1850 és 1950 között még a fejlődésben hátrébb tartó Németországban és Olaszországban is közel két és félszeresére emelkedett az egy főre eső GDP. 1950-től 2010-ig pedig 15-szörösére nőtt a feldolgozóipar teljesítménye úgy, hogy kétharmaddal kevesebb ember termeli meg az előállított termékeket. Ugyanakkor a gazdagabb uniós országok munkaerejének termelékenysége az USA-hoz és Japánhoz képest folyamatosan csökken 1995 óta – így a fejlődés lendülete megtörni látszik Nyugaton. Annak ellenére, hogy az európai robotikai fejlesztések válhatnak a következő, a termelékenységgel kapcsolatos „ipari forradalom”²¹ és egyben a csökkenő népességre adható egyik megoldássá rövidtávon, ez azonban aligha oldja meg a jelenlegi szakképzetlen tömegek problémáit, sőt.

Növekvő Kelet és áthelyeződő gazdasági súlypont

Ha kilépünk a saját kontinensünkről, nagyon is összetett kép tárul elénk: a közép-ázsiai régió országai, a „sztánok” térsége óriási fejlődést fognak produkálni demográfiaiilag: 2050-re egyszerűen megduplázódik a népesség. Dél-Ázsiában még ennél is nagyobb lesz a növekedés, közel 150%-os.²² Oroszországban a PricewaterhouseCoopers cégcsoport előrejelzése szerint ugyanakkor évente 1%-kal csökken az aktív korúak aránya, ami a második legrosszabb mutató az iparilag sokkal fejlettebb Dél-Korea után.²³ India jobban áll demográfiaiilag, nem utolsósorban a versenyre épülő gazdaságának is köszönhetően, ami egyfelől a plurálisabb politikai, másfelől a kasztrendszer (látszólag) stabilabb társadalmi berendezkedésére támaszkodik. Kínában ezzel szemben a hivatalos egykepolitikának köszönhetően szintén óriási (szakképzetteket érintő) munkaerőhiány fenyeget, még ha a gazdasági növekedés jelenleg (ki)tart is. Ráadásul a nemek aránya a kislány magzatokat érintő magas abortuszok miatt megbomlott, szűkítve ezzel a jövőbeni édesanyák arányát, számát, ami súlyosbítja helyzetüket Európához képest. Továbbá a statisztikák szerint átlagosan minden második állampolgár legfeljebb alapfokú oktatásban részesült 2005-ig.²⁴ Ez a helyzet továbbra is drámai, még akkor is, ha 2000-hez képest napjainkra ugyan mintegy 100 millióval csökkent a számuk, de még mindig 250 millió embernek legfeljebb csak alapfokú végzettsége van.²⁵ (Kérdés, hogy az ország politikai rendszere a bevándorlás kérdését hogyan fogja tudni kezelni, mert – mint láttuk – az európai demográfiai „stabilizáció” az elmúlt évtizedekben 70%-ban a külföldiekre épült). Kínában a fiatalabb generációk esetében valamivel jobb ez az arány ugyan, azonban még így is a diákok közel negyede legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezik, amikor kijön az iskolából és megpróbál elhelyezkedni.²⁶ (Ennek fontosságára a későbbiekben még ki fogok térni Magyarországnál). A Távol-Kelet hagyományos gazdasági és pénzügyi erőközpontjában, az iparilag és technológiailag, valamint a szolgáltatások terén is jóval fejlettebb Japánban pedig egyre több nő határoz úgy tudatosan, hogy egyáltalán nem vállal gyermeket, hanem karriert épít. Emellett az anyagilag függetlenedő és magasabban képzett japán hölgyek egyre kevésbé hajlandók „lefelé” házasodni és követni az alárendelt családi pozíciót rájuk erő-

szakoló társadalmi hagyományokat.²⁷ (Ebben az is szerepet játszik, hogy mint a fejlett országokban, és így az Európai Unióban is, szinte mindenhol nagyobb arányban szereznek diplomát a nők, mint a férfiak. A legnagyobb változás az elmúlt évszázadban az 1970-es évektől kezdve az arab, illetve az ázsiai országokban volt tapasztalható, Közép-Kelet Európa pedig világszerte vált a felsőfokú végzettségű nők arányát illetően a bruttó beiratkozási ráta²⁸ alapján: itt a nők mintegy 20%-kal előzik meg a férfiakat.)²⁹ Polónyi szerint egyenesen forradalmi előretörésről beszélhetünk még a Nyugat esetében is: 1960-ban a legfejlettebb országok esetében a 100 ezer lakosra jutó hallgatólétszám ezer alatt volt, 2010-re 3,5–7,5 ezerre nőtt (például az Egyesült Államokban 2008-ban meghaladta a 6000-et). Magyarországon a 100 ezer lakosra vetített felsőoktatási hallgatólétszám 2009-ben valamivel több mint fele az USA-beli számnak: 3300 volt, ami árnyalja azt a kérdést is, hogy vajon sok egyetemista volt-van Magyarországon, vagy sem).³⁰

A fejlett világban dinamikus népességnövekedés csak az Amerikai Egyesült Államokban (részben a mexikói és az indonéz térségből érkező bevándorlók miatt), valamint Ausztráliában várható. Ez utóbbi helyen 2050-ig csaknem 45%-kal nő a lakosság, nagyrészt az Indiából és Kínából érkező bevándorlók miatt, azonban még így is drámai lesz az ottani eltartottsági ráta: kevesebb, mint 3 aktív dolgozó fog eltartani egy 65 év felettit az 1970-es évekbeli 7 fő helyett.³¹

Mindezek fényében látható, hogy a fejlett világ – benne Magyarországgal – nagyon komoly demográfiai változással néz szembe, amelyek teljesen eltérő megközelítéseket és megoldásokat igényelnek, legalábbis a következő 20-30 évben. A fejlődő világban és azon belül különösen azoknak az országoknak, amelyek nem célállomása a bevándorlásnak, várhatóan felül kell vizsgálniuk a meglévő populációjuk demográfiai kérdéseit és az azokra adandó válaszaikat is. (Sokszor nem gondolunk ilyenkor Magyarországra, de nem hallgatható el, hogy hazánk a világ egyik leggazdagabb térségének egy közepes méretű tagállama – ennek ellenére még mindig nem bevándorlási célország (legalábbis a nem magyar ajkúak számára).³² Ez azonban egyáltalán nem biztos, hogy változatlan marad, hiszen az EU adja a világ népességének kevesebb, mint 10%-át és hazánk is egyre vonzóbb lehet. (Elsősorban most a határon túliak körében, legalábbis az állampolgárság felvétele tekintetében).³³

Változásokra érett a világ az emberi jogok területén?

És most térjünk rá arra, miként is függenek össze a demográfiai kérdések az emberi jogokkal, azon belül is a fogyatékos személyek jogaival. Az előbb vázolt demográfiai folyamatok várhatóan egy újabb fejleményt fognak kiváltani, különösen Európa keleti részében: nem lesz megkerülhető sem a mesterséges megtermékenyítés (minden negyedik pár külső segítségre szorul ma már Magyarországon is), sem pedig az abortusz témaköre – hiszen mindkettő középpontjában a (különösen gazdasági szempontból potenciális munkaerőként is elfeledett) emberi magzat áll, akiből munkavállaló lesz egy idősödő társadalomban. Az említett, a fogyatékos személyekről szóló ENSZ-egyezmény, illetve a gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezmény végrehajtását ellenőrző szakértői testület szerint nem tehető különbség fogyatékoság alapján a gyermekek vagy a magzatok között.³⁴ Ekkor elérkeztünk az abortusz kérdésköréhez is, amely az emberi jogok területén a legérzékenyebb kérdés is egyben. Ennek említése nem azért

fontos, mert ugyan nagyon ellentmondásos és hírhedten vitatott terület, hanem azért, mert ez a kérdéskör jelenleg olyan ambivalens érzéleket hordoz, amelyekhez legfeljebb csak paradox módon lehet közelíteni, hiszen itt alapvetően egy szociális tényező megelőz egy gyökeresen emberi jogi kérdést, vagyis az élethez való jog mibenlétét, illetve azt, hogy az élet önmagában is abszolút jelleggel védendő érték-e vagy sem, hasonlóan például a halálbüntetés kérdésköréhez.

Abortusz-vita, az elhallgatott mellékszál

Jogelméleti fejtegetéseknél időről időre felmerül, hogy miért van több joga az élethez egy sorozatgyilkosnak, mint egy meg nem született, de élő magzatnak, avagy egy élet kioltásával járó, szociális indokok miatti abortusz lehet-e enyhébb megítélésű, mint bármely, pusztán vagyon elleni bűncselekmény, amely már letöltendő börtönbüntetéssel is jár. Ez a vita azért is érdekes, mert sokszor és a leggyakrabban elhangzó érv az, hogy a nemi erőszak áldozatait nem lehet arra kényszeríteni, hogy

magzatokat megszüljék. Ez egy valóban erős érv – de mi az, amit biztosan tudunk? Az Amerikai Egyesült Államokban bekövetkező abortuszok kevesebb, mint 1%-ának az oka/indoka a nemi erőszak, 21%-ában pénzügyi nehézség, és újabb 21% esetében maga az anya tartja még korainak a gyermekvállalást.³⁵ Az ENSZ legutóbbi (2002-es) általános, 65 országot érintő felmérése szerint 200 millió terhességre mindössze 250 000 jelentett nemi erőszak vagy nemierőszak-kísérlet következik be a világon, ami csupán 0,00125%-os értéket jelent.³⁶ Ez a szám kétségkívül alacsonynak tekinthető, hiszen nem minden esetben következik be feljelentés, s ha az erőszakot követően nem következik be terhesség, akkor a feljelentés valószínűsége még alacsonyabb. Mindezek ellenére kijelenthető, hogy ezt a kérdést nem lehet csak a nemi erőszak kérdéskörére építeni, és elengedhetetlen, hogy az emberi jogi szempontot valóban az élet minden területén egyformán és egyenlően kezeljük, amennyiben komolyan gondoljuk az emberi jogok egyetemességét és esszenciáját. Ennél még érdekesebb az a kérdés, hogy egy, a büntethetőségi korhatár felett lévő, de még nem nagykorú állampolgárnak kell-e felelősséget vállalnia, vagy másképpen: tudatában lehet-e annak, hogy a szexuális együttlét járhat-e nemzéssel, mondjuk két 14 éves fiatal esetében. Itt felmerül az is, hogy ha egy 14 éves fiatal pontosan tudja, hogy a sarki boltban elkövetett eltulajdonítás lopás és bűncselekmény, akkor vajon miért nem lehet elvárható az, hogy a lényegesen nagyobb és mondhatni határozottabb szándékot és jóval inkább tevőleges magatartást igénylő nemi aktus következményeivel is pontosan tisztában legyen. Ráadásul egy harmadik ember élete foroghat kockán. Mindezek ellenére egyelőre nem tartom reálisnak, hogy ez a kérdéskör megnyitásra kerüljön, elsősorban politikai okokból és a megbélyegzés nélküli, korrekt vita lehetőségének hiánya miatt is, ami egyben felveti azt is, hogy az emberi jogok teljes és abszolút érvényesüléséről és értelmezéséről beszélhetünk-e egyáltalán. (A vita a szakirodalomban ugyanis arról szól, hogy a magzat személy-e (jogilag) vagy sem, de arról nincs vita, hogy a magzat ember-e vagy sem... Egy korábbi cikkemben értekeztem arról is, hogy még a magyar büntetőjog is bizonyos esetekben enyhébben ítélte meg egy magzat megölését, mint egy állat kínzását és elpusztítását).³⁷

Mit gondol Európa a fogyatékos emberekről, és mi (volt) a helyzet nálunk?

Nézzük, hogy a fogyatékkal élő emberek aktivitását miként lehetne megőrizni, növelni. A jelenlegi pénzügyi válság megmutatta, hogy a fogyatékos embereket érintő, rövid távú vagy adminisztratív szempontból akár egyszerűbbnek tűnő passzív munkaerő-piaci megoldások (elsősorban: pénzbeli ellátások), amelyek – szakértők közül sokak szerint – távol tartják a munkavállalókat a munkaerőpiactól (pl. „leszázákolás”), nemcsak károsak, kontraproduktívak, hanem pénzügyi szempontból sem finanszírozhatóak a továbbiakban. A korábbi rendszer legnagyobb gyengeségét az adta, hogy annak eredményességét tekintve nem elsősorban a fogyatékkal élő embereket érintette, hanem egy általános, a munkanélküliséget kezelni igyekvő rendszer egyik alapelemét képezte a nem fogyatékkal élő emberek tekintetében is, és ez nemcsak aláásta, de hatékonyságát tekintve erodálta is a fogyatékos emberek részére adható ellátásokat, illetve egyenesen megkérdőjelezte a további, komplexebb rehabilitációs fejlesztéseket, hiszen a rendszer már önmagában is horribilis összeget emésztett fel.³⁸

2011. október 25-én az Európai Parlament elfogadta Kósa Ádám európai parlamenti képviselő fogyatékos emberek mobilitásáról és befogadásáról, valamint az Európai Bizottság Európai Fogyatékosügyi Stratégiájáról (2010–2020) szóló jelentését, amely 2020-ig határoz meg kéréseket, illetve feladatokat.³⁹ A jelentés megállapította, hogy Európában közel 80 millió fogyatékossgal élő ember van, akik közül Nyugat-Európában mindössze kb. 40%-uk, míg Kelet-Európában legfeljebb csak kb. 15-20%-uk rendelkezik munkahellyel úgy, hogy nagy részük alkalmas lenne foglalkoztatásra. Sajnálatos módon fogyasztóként⁴⁰ ugyanakkor sokszor szóba sem kerülnek, hiszen sem az épített környezet, sem a szolgáltatások, sem pedig a termékek nagy része nem akadálymentes, ami már most komoly gond, mert az EU2020 uniós stratégia 75%-os foglalkoztatási mutatója nélkülük egész biztosan nem érhető el. Magyarországra vonatkozó 2011-es előrejelzések alapján az Európai Bizottság szerint 2060-ra mintegy 13,1%-kal csökken a munkaképes korú (15–64)

lakosság aránya (2010: 68,6%, 2060: 55,5%).⁴¹ Magyarország, amely az EU-s csatlakozás óta a 2010-es évek derekáig gyakorlatilag sereghajtó volt a foglalkoztatási szint tekintetében, és nem bevándorlási célország (körülbelül kevesebb, mint 150 000 külföldi él hazánkban)⁴², nem fog tudni megfelelően növekedni és egyben ellensúlyozni az eltartottsági rátában jelentkező változásokat a fogyatékos emberek nagyobb társadalmi integrációja nélkül. Ráadásul a fogyatékos emberek képzettségi szintje jóval alacsonyabb is, mint a társadalom többi tagjának, és a szegénységi kockázat is nagyobb a körükben, mint a nem fogyatékkal élő társaiknál – Magyarországon a háztartásfők iskolai végzettsége az egyik legfontosabb szegénységi kockázati tényező.⁴³ Ezért belátható időn belül továbbra is kihívás marad az alacsonyabb képesítéseket igénylő munkahelyek fenntartása, megőrzése, esetleg bővítése a már meglévő és nehezebben képezhető tömegek számára. A KSH 2000–2011-es időszakra vonatkozó kutatása szerint a 15–64 éves korú népesség körében 2011-ben a legfeljebb 8 általános iskolát végzettek aránya 9,2% volt.⁴⁴

De mi vezetett el idáig – Magyarországon? A magyar rendszerváltásig lényegében csak a rokkantság fogalma létezett a megváltozott munkaképesség fogalma mellett. Ebben a fogalomban implicit módon benne rejlik a végleges, nem rehabilitálható állapot. A rokkantsági ellátásban részesülők számának növekedése az 1970-es években indult meg, s a legutóbbi évekig az új rokkantsági nyugdíjasok száma – a 90-es évek közepén mutatkozó „csúcs” után – évente 50 ezer fő körül mozgott átlagosan. Ez a folyamat azonban egyáltalán nem volt egyedi, sőt a nálunk sokkal fejlettebb nyugati országokban is lezajlottak ilyen jellegű folyamatok (pl. az Egyesült Királyságban vagy Hollandiában).⁴⁵ Mint ismert, az 1990-es években hirtelen több mint 1 millió munkahely szűnt meg Magyarországon, s a foglalkoztatás szerkezete is drámaian átalakult. Az új munkaerőpiacon a profitorientált vállalatok számára a jól képzett, terhelhető és fiatal munkaerő vált keresetté, így a megváltozott munkaképességű vagy a fogyatékos személyek kiszorultak a foglalkoztatásból. Kedvező tendenciák indultak el ugyan (pl. ún. rehabilitációs kártya bevezetése), azonban ez még mindig kevésnek tűnik.

Az alacsony képzettségűek munkahelyeinek védelme – még ebben is Kína lesz kemény vetélytársa Európának

A kínai mutatókról már korábban volt szó, ezért is fontos tisztán látnunk, hogy Magyarországon is nagyon alacsony az emberek képzettsége (és nem csak a fogyatékkal élőké), holott pont azok a munkahelyek szűnnek meg, amelyek egyre kevésbé igénylik az alacsonyabb képzettséget, és kiválthatók automatizáltabb eljárásokkal. Csak az EU-ban 2020-ig 12 millió ilyen állás kerül veszélybe.⁴⁶ McKinsey Global Institute 2012-es elemzése szerint jelenleg is 70 millió felett van a munka nélkül lévő fiatalok száma a világon, és még a fejlett gazdaságokban is várható további 32–35 milliónyi új, képzetlen fiatal 2020-ig.⁴⁷ Ráadásul a fiatalok munkanélkülisége már kritikus szintet ér el, különösen az IMF által kimenetelt országokban, mint például Görögországban vagy Spanyolországban, ahol már 50% körüliek vagy afölöttiek a munkanélküliségi mutatók.⁴⁸ Ez a folyamat azért is érdekes, mert meglátásom szerint nem egy átmeneti jelenségről van szó, hanem egyúttal párhuzam vélhető az ipari forradalom esetében is tapasztalt munkaerő-piaci tendenciákkal: a gépesítés okozta termelékenységnövekedés, ezáltal a kiszoruló munkakörök eltűnése, valamint az ezzel járó, különösen a 30 év alattiakat érintő növekvő munkanélküliség között.

Az alacsonyan képzettek tömege azonban régi adóssága Magyarországnak is, mert Európában itt az egyik legrosszabb ez a mutató. A Hétfa Kutatóintézet 2012-ben publikált tanulmánya szerint 2001 és 2004 között közel 100 ezer, 2008–2009 között 98 ezer, és 2009–2010 között 93 ezer új, alacsony iskolázottsági szintű munkanélkülit regisztráltak Magyarországon.⁴⁹ A Kertesi-Varga szakemberpáros által készített 2005-ös tanulmány szerint az EU tagállamainak átlagához képest a felsőfokú végzettségűek tekintetében 3–4 százalékpont, a középfokú végzettségűeknél 7–8 százalékpont, a középfokúnál alacsonyabb végzettségűek esetében azonban már 15–30 százalékpont a lemaradás hazánkban.⁵⁰

A KSH 2006-os felmérése alapján 600 ezer ember legfeljebb 8 általánossal rendelkezett, és a 20–59 éves népesség közel 50%-ának még érettségije sem volt Magyarországon. Ez a szám 2013-ban is közel 2 millió körül alakult a teljes

populációban,⁵¹ és belőlük hozzávetőlegesen mindössze 420 ezer fő volt legálisan foglalkoztatott.

⁵² A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) 2014. februári gyorsjelentése szerint az álláskeresők körében a legfeljebb 8 általános iskolát végzettek száma 170 ezer fő volt, ami az álláskeresők közel 40%-át jelentette.⁵³ Mindezek alapján elmondható, hogy a közmunkaprogramok létjogosultsága elvitathatatlan, hiszen a (nagyon) alacsonyan képzett vagy az (alapfokú) oktatási rendszerből lemorzsolódott emberek számára is kell munkát biztosítani, optimális esetben mindaddig, amíg egy magasabb, piacképesebb végzettséget vagy alkalmazható tudást el nem érnek – azonban ez nem egyszerű és főként nem gyors, és nem elegendő az egyoldalú erőfeszítés egyik fél oldaláról sem.

Hogyan tovább az elhúzódo gazdasági és társadalmi válság után és egy újabb válság előtt?

Azt látni kell, hogy mindezek a folyamatok egy páratlan időszakban történtek: 2004–2009 között, amikor is a Világbank szerint az EU és tagállamai költötték a világon a legtöbbet szociális kiadásokra (a világ összes szociális védelmi kiadásainak az 58%-át).⁵⁴ Az „aranykor” lezárultával ugyanakkor a drámaian megnövekedett állami eladósodottság legnagyobb vesztesei éppen azok az emberek, akik szeretnének dolgozni, de különböző okok (alacsony képzettség, fogyatékos, fiatalok esetében a gyakorlat hiánya) miatt ezt nem tehetik, elsősorban a drámaian megnövekedett államadósságok okán a piaci állampapír-vásárlók által kikényszerített, könyörtelen fiskális fegyelem megkövetelése miatt (ők ugyanis az országok kockázati tényezőjeként leginkább az államadósság (belső és külső) finanszírozhatóságának kockázatát árazzák be).⁵⁵ A fokozatos nyugdíjkorhatár-emelés – amely általános európai tendencia – szükségessége mellett meg kell érteni azt is, hogy a legtöbb, jelenleg inaktív ember foglalkoztatható, és mindenkinek van és lehet helye a nap alatt, képességei, adottságai és szorgalma szerint. Ugyanakkor az is világos, hogy finanszírozhatóbb nyugdíjrendszer érdekében eszközölt magasabb nyugdíjkorhatár kizorító jellegű is lehet a fiatalok

munkavállalása kapcsán, akik pályakezdőként hátrányban vannak, különösen az alacsonyabb vagy kevésbé korszerűbb szaktudással is kielégíthető munkakörökben vagy éppenséggel ellenkezőleg: a magasabb szaktudást igénylő munkakörökben is hátránnyal indulnak, ahol a személyes tapasztalatnak, gyakorlatnak és kiépített kapcsolatrendszereknek van jelentős hozzáadott értéke. (Adatok azt mutatják, hogy a magasabban képzett 60 év felettiiek körében folyamatosan nő a foglalkoztatás, és ezzel párhuzamosan növekszik a jövedelmük és az életszínvonaluk is.)⁵⁶

Megoldás?

Nemcsak Magyarországnak, hanem az EU-nak is újra kell gondolnia a következő évtizedeket szociális, társadalmi, népesedési és egyúttal gazdaságszervezési szempontból az újraiparosítás⁵⁷ jegyében, amennyiben valóban érdekelt a kiegyensúlyozott fejlődésben és abban, hogy az új tagállamokból ne vándoroljanak el az aktív korú dolgozók. (A gazdagabb tagállamok ugyanis adminisztratív úton fogják próbálni megakadályozni a szociális alapú kivándorlást, mert a munkaerő szabad áramlása uniós alapjog, ami eddig se érvényesült teljesen tisztán, mint ismeretes.) A magyar kivándorlási hullámok gyakorlatilag a munkaerőpiacok megnyitásával estek egybe (2004: Egyesült Királyság, 2011: Ausztria). A legfontosabb gazdasági partnerünkhöz, Németországba kivándorolt magyarok száma 2003 és 2010 között a duplájára emelkedett (14 252 főről 29 220 főre), amely növekvő trend folytatódott.⁵⁸ Vélhetően a magasabban képzett, illetve bejelentett és rendezett jogviszonnyal rendelkező emberek inkább hajlamosabbak hazatérni, hiszen nyugdíjjogosultsággal is rendelkeznek, amelyre a hazatérést követően is jogosultak lesznek (sőt, relatíve nagyobb vásárlóerőt is jelentenek), de erre még nincsenek pontos adatok. A német hivatalos statisztikák szerint 2013-ban már jelentős volt a visszavándorlás is: 34 681 fő költözött Németországból Magyarországra, az egy évvel korábbi 28 619 fő után.⁵⁹

A fogyatékos és idősödő emberek számára pedig egy élethosszig tartó befogadó, akadálymentesített oktatás és képzés, az alacsonyabb szakképzettséget igénylő, adott esetben

közbeszerzésen alapuló kereslet által befolyásolt vagy generált termékek piacának biztosítása lenne üdvös (különösen a súlyosabb fogyatékkal élő dolgozók számára), amire egyébként van lehetőség az EU-jog alapján, de kérdés, hogy például Kína mit szólna, ha kiszorulna erről az egyre növekvő piacról.

Végezetül, egyre kevésbé engedhető meg, hogy az iskolai lemorzsolódás alanyai és az alacsony képzettségű emberek ne tanulhassanak tovább, mert például Kína egészen biztosan mindezt meg fog tenni, hogy azokat a munkahelyeket megtartsa, ahol még az alacsonyabb tudással is el lehet boldogulni. Ugyanakkor a megfelelő fizikai és infokommunikációs akadálymentesítés az ENSZ-egyezmény alapján általános és teljes körű kötelezettség, amely nélkül minden, az idősödő és egyben aktívan maradó társadalom érdekében kifejtett erőfeszítés kudarcra ítéltetett, miközben még a legjobb közeljövőbeli eredmények is csak 2-3 évtized múlva jelentkeznek a demográfiai jellegű intézkedésekben.

Irodalom

2007. évi XCII. törvény a Fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezményről és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvről

A fogyatékkal élő személyek mobilitásáról és befogadásáról, valamint a 2010–2020 közötti időszakra vonatkozó európai fogyatékkal élő személyek stratégiájáról (2010/2272(INI))
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2011-0263&language=HU>

Abortions In America – incidents of abortion, Operation Rescue összeállítja
<http://www.operationrescue.org/about-abortion/abortions-in-america/>

Az Állami Számvevőszék 0731. számú jelentése (2007. szeptember) a munkaképesség megőrzésére fordított pénzeszközök hasznosulásának ellenőrzéséről
<http://www.asz.hu/jelentes/0731/jelentes-a-munkakepesseg-megorzesere-forditott-penzeskozok-hasznosulasanak-ellenorzeserol/0731j000.pdf>

Asian Development Bank: ASIA 2050 – Realizing the Asian Century, Singapore, 2011
<http://www.oecd.org/site/iops/researchandworking-papers/48263622.pdf>

Chris Giles: China poised to pass US as world's leading economic power this year, Financial Times, 2014. április 30.
<http://www.ft.com/cms/s/0/d79fff8-cfb7-11e3-9b2b-00144feabdc0.html>

Commonwealth of Australia 2010: Australia to 2050: future challenges, 2010.
http://archive.treasury.gov.au/igr/igr2010/report/pdf/IGR_2010.pdf

Csöte András – Czaller László – Geambaşu Réka – Kiss Norbert – Mike Károly – Radnai Rita – Tóth Ágnes – Vígvári Dorottya: Kutatás az alacsonyan képzettek iránti munkaerő-kereslet-növekedést segítő kormányzati megoldások feltárására, Hétfa Kutatóintézet
http://hetfa.hu/wp-content/uploads/NMH_alacsony_iskola-zottsaguak_HETFAv1_0.pdf

David Morris: The Next Great Hiring Frontier, The Wall Street Journal, 2005. szeptember 13., <http://online.wsj.com/news/articles/SB112657573036738903>

Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban, Tárki Monitor Jelentések 2012, (Szívós Péter – Tóth István György), 2013. április
http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf

European Commission: An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment, COM (2010) 682/3, Brussels
<http://www.newskillsnetwork.eu/doc/625>

European Commission: Analytical paper: PES approaches for sustainable activation of people with disabilities, 2013, Brussels,
<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=10932&langId=en>

European Commission: Global Europe 2050, 2011. Október, Brussels.
http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/global-europe-2050-report_en.pdf

European Commission: New skills for new jobs: China and the EU shared labour market experiences to inform the harmonious and sustainable society of the future, 2010, Brussels,
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=822&langId=en>

European Commission: The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies European Economy 4|2011, Brussels
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-4_en.pdf

European Commission: Towards knowledge-driven reindustrialisation, European Competitiveness Report 2013
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness-analysis/european-competitiveness-report/files/eu-2013-eur-comp-rep_en.pdf

Eurostat: Euro area unemployment rate at 11,8%, Euroindicators, 2014. márciusi hírlevele, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02052014-AP/EN/3-02052014-AP-EN.PDF

Eurostat: Asylum applicants and first instance decisions on asylum applications: 2013, Data in focus, 2014/3
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-14-003/EN/KS-QA-14-003-EN.PDF

Eurostat: Population by citizenship – Foreigners (2013)
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00157>

Facing the challenge – The Lisbon strategy for growth and employment – Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, European Communities, 2004, Brussels
http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment_report_from_the_high_level_group.pdf
 Magyarul: Szembenézni a kihívással – A növekedés és foglalkoztatás Lisszaboni Stratégiája www.nefmi.gov.hu/download.php?docID=300

Golden growth: restoring the lustre of the European economic model (szerk.: Indermit S. Gill – Martin Raiser), The World Bank, 2012, Washington DC
http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2012/04/20/000386194_20120420032146/Rendered/PDF/681680PUB0EPI004019020120Box367902B.pdf

HVG: Angela Merkel mézesmadzagja így áll össze, 2013. május 31., http://hvg.hu/vilag/20130531_Angela_Merkel

J. Banister – D.E. Bloom – L. Rosenberg: Population Aging and Economic Growth in China, Working paper Series, Program on the Global Demography of Ageing, 2010, Harvard University
http://www.hsph.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2010/PGDA_WP_53.pdf

Janet E Lord – Katherine N. Guernsey – Joelle M. Balfe & Valerie L. Karr and Nancy Flowers (eds): YES! – Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities, Human Rights Resource Center, 2007
http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/TB6/html/EmberiJogok_IGEN_hungarian.pdf

Kertesi Gábor – Varga Júlia: Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon, Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. július-augusztus
<http://epa.oszk.hu/00000/00017/00117/pdf/01kertesivarga.pdf>

KSH: 2.3.3.2. A 15–64 éves egy évvel korábban nem foglalkoztatottak közül foglalkoztatottakká válók aránya, (önbesorolás alapján) %, Munkaerő-piaci esélyegyenlőség (2000–2011)
http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_3_3.html

KSH: A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként (1998–) www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html

KSH: A foglalkoztatottak száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemenként (1998–) www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf007.html

KSH: Magyarország 1989–2009. A változások tükrében
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf

Lovász László: Rövid elmélkedés a modern abortusz-paradoxonról a magyar alkotmányozás fényében az állam életvédelmi kötelezettsége szempontjából. Európai jog 2010. (10. évf.) 5. sz. 3–12. o.

Lovász László: Nem (csak) a húszéveseké, Figyelő, 2014. május 8., <http://figyelo.hu/cikkek/403353-nem--csak--a-huszeveseke>

Laura Stevens: Anybody Home? Germany's rapidly aging population poses a huge economic threat. The nation's rural towns offer a glimpse of the future, 2011. június 27., The

Wall Street Journal Europe,
<http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304066504576343450881883860>

Munkaerő-piaci helyzet alakulása, Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, 2014. március

Múlt-kor történelmi portál: Egymillió fekete ért partot a legjelentősebb brazil rabszolgakikötőben, 2013. november 21. 12:04,
http://mult-kor.hu/20131121_egymillio_fekete_ert_partot_a_legjelentosebb_brazil_rabszolgakikotoben

OECD: Living longer must mean working longer, High-Level Forum on Ageing and Employment Policies, Brussels, 17–18 October 2005 – Chair's conclusions, Bruno Tobback, Belgian Minister for Pensions
<http://www.oecd.org/general/livinglongermustmeanworking-longersaysoecd.htm>

Polónyi István: Felsőoktatás és a gazdaság? Szép, új felsőoktatási világ Magyarországon, Iskolakultúra, 2012/1
http://epa.oszk.hu/00000/00011/00161/pdf/EPA00011_Iskolakultura_2012_01_050-056.pdf, 50.o.

PricewaterhouseCoopers: World in 2050 - The BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities, 2013
http://www.pwc.com/en_GX/gx/world-2050/assets/pwc-world-in-2050-report-january-2013.pdf

Richard Dobbs, Anu Madgavkar, Dominic Barton, Eric Labaye, James Manyika, Charles Roxburgh, Susan Lund, Siddharth Madhav: The world at work: Jobs, pay, and skills for 3.5 billion people, McKinsey Global Institute, 2012 június,
http://www.mckinsey.com/insights/employment_and_growth/the_world_at_work

Rita Izsák: Hungary A Changing Picture of immigration, in: Opening the Door Immigration and Integration in the European Union (ed: Vít Novotny), Centre for European Studies, 2012

Tania Branigan: China's welfare system: difficult, inflexible and blatantly unfair?, The Guardian, 2013. április 23.
<http://www.theguardian.com/global-development/2013/apr/23/china-welfare-system-inflexible-unfair>

The decline of Asian marriage – Asia's lonely hearts: Women are rejecting marriage in Asia. The social implications are serious, 2011. augusztus 20.
<http://www.economist.com/node/21526350>

UNESCO: GLOBAL EDUCATION DIGEST 2010 – Comparing Education Statistics Across the World
http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/GED_2010_EN.pdf2010

United Nations Office on Drugs and Crime: The Eighth United Nations Survey on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems (2001– 2002)
<http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/Eighth-United-Nations-Survey-on-Crime-Trends-and-the-Operations-of-Criminal-Justice-Systems.html>

United Nations: Lauding disability convention as 'dawn of a new era,' UN urges speedy ratification, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=20975&Cr=disab&Cr1=&Kw1=convention&Kw2=disabilities&Kw3>

World Health Organisation, National Institute on Aging (NIA) and National Institutes of Health (NIH): Global Health and Ageing, 2011
http://www.who.int/ageing/publications/global_health.pdf

A migráció és a migrációs hatások kezelése Délkelet-Európában, Hírlevél 1. szám, Népeségtudományi Intézet, 2012. december
<http://www.demografia.hu/letoltes/kutatas/seemig/SEEMIG-magyar1.pdf>

Az EU, az USA és Kína adja az egész világ GDP-jének több mint a felét, Profitline, 2014.05.03.
<http://profitline.hu/hircentrum/hir/310912/Az-EU-az-USA-es-Kina-adja-az-egesz-vilag-GDP-jenek-tobb-mint-a-felet>

China's labor force lags behind in higher education, People's Daily Online, 2010. május 21.
<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90782/6994379.html>

Egy városnyi magyar költözött tavaly Németországba, origo.hu, 2014. május 22.
<http://www.origo.hu/itthon/20140522-egy-varosnyi-magyar-koltozott-tavaly-nemetorszagba.html>

Franciaország legalább 50 milliárd eurós megtakarítást tűzött ki célul, Világ gazdaság, 2014. 1. 23
<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/franciaorszag-legalabb-50-milliard-euros-megtakaritast-tuzott-ki-celul-420169>

National Education Levels in China, US-China Today, University of Southern California, 2012. február 28
http://www.uschina.usc.edu/w_usci/showarticle.aspx?articleID=17995&AspxAutoDetectCookieSupport=1

Brüsszel a robotika kulcsszereplőjévé tenné Európát, Inforádió, 2014. június 4.
<http://inforadio.hu/hir/tudomany/hir-642351>

Jegyzetek

- 1 Lauding disability convention as 'dawn of a new era,' UN urges speedy ratification (United Nations)
- 2 Magyarország a 2007. évi XCII. törvénnyel hirdette ki a Fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezményt és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvet.
- 3 A Hollande-adminisztráció 2014. április végén egy közel 15 000 milliárd forintos megszorítócsomagot jelentett be a következő 3 évre, elsősorban a szociális területet és kiadásokat érintően. <http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/franciaorszag-legalabb-50-milliard-euros-megtakaritast-tuzott-ki-celul-420169>
- 4 World Bank: Golden growth – Restoring the lustre of the European economic model, 2012, 302. o.
- 5 Living longer must mean working longer (OECD)
- 6 European Commission: Global Europe 2050, 15. o.
- 7 Az EU, az USA és Kína adja az egész világ GDP-jének több mint a felét, Profitline, 2014.05.03
- 8 European Communities: Szembenézni a kihívással – A növekedés és foglalkoztatás liszaboni stratégiája, 2004, 13. és 19. o.
- 9 Global Europe 2050, 2012, 62–63. o.
- 10 Chris Giles: China to overtake US as top economic power this year, Financial Times, 2014. április 30.
- 11 Gyakorlatilag csak az utóbbi 10 évben vált prioritássá a szociális és egészségügyi védőháló kiépítése Kínában, azonban ez a rendszer földrajzilag és „társadalmi osztályonként” is különböző, ami miatt a szakértők egyenesen méltánytalannak tartják ezt a rendszert, mert közel sem azonos vagy hasonló feltételekkel lehetnek biztosítottak az állampolgárok, és óriásiak a különbségek mind a feltételek, mind az egyes elemek hatékonyságát illetően. A kínai vezetést ugyanakkor elriasztja az európai modell, amelynek költségeit túl magasnak találják (ami rontja a versenyképességet), különösen a 2009–2010-ben lezajlott európai pénzügyi és euró-válság fényében, amikor is kiderült, hogy a bőkezű ellátórendszerek a magas állam-adósságok miatt a továbbiakban nem növelhetőek és finanszírozhatók. Tania Branigan: China's welfare system: difficult, inflexible and blatantly unfair?, The Guardian, 2013. április 23., <http://www.theguardian.com/global-development/2013/apr/23/china-welfare-system-inflexible-unfair>
- 12 Golden Growth, 5. o.

- 13 Henry Kissinger: Diplomácia, Panem Könyvkiadó, 1998 – Kissinger szerint az ún. investitúra-harc, ahol is a császári hatalom és a katolikus egyház hatalmi harca egy duális politikai rendszert eredményezett, amelyben megnyílt a választás szabadsága is (utalva a ghibellin és guelf „pártokra” a XII. századtól Itáliában), mintegy megalapozva a későbbi egyetemek (szellemi műhelyek és vitafórumok) és még később pedig a politikai pártok és a modern demokráciák létrejöttét.
- 14 A modernkori rabszolgaság méretére vonatkozóan csak becslések állnak rendelkezésre. Az amerikai kontinens legnagyobb rabszolgakikötőjét, a braziliai Cais do Valongo-t nyilvánította az UNESCO a világörökség részévé 2013-ban: ide egymillió rabszolgát hurcoltak 1831-ig az európai rabszolga-kereskedők. http://mult-kor.hu/20131121_egymillio_fekete_ert_partot_a_legjelentosebb_brazil_rabszolgakikotoben
- 15 Global Europe 2050, 84. o.
- 16 WHO, National Institute on Aging (NIA), National Institutes of Health (NIH): Global Health and Ageing, 2011, 8. és 15. o.
- 17 Gyakorlatilag elmondható, hogy a gyökeresen eltérő európai és kínai társadalommodell azonos eredményre jutott eltérő politikai, gazdasági, oktatási, szociális és foglalkoztatási rendszer esetében is, amely további vizsgálódásra adhat okot.
- 18 Global Europe 2050, 2012
- 19 Laura Stevens: Anybody Home? Germany's rapidly aging population poses a huge economic threat. The nation's rural towns offer a glimpse of the future, The Wall Street Journal Europe, 2011. június 27.
- 20 A 2013-as német szövetségi választási kampányban Angela Merkel német kancellár mint újrászó kancellárjelölt a család- és más kedvezmények kiszélesítését és új, gyermekvállalást ösztönző lépéseket jelentett be. http://hvg.hu/vilag/20130531_Angela_Merkel
- 21 Brüsszel a robotika kulcsszereplőjévé tenné Európát, Inforádió, 2014. június 4.
- 22 Asian Development Bank: ASIA 2050 – Realizing the Asian Century, Singapore, 2011, 4. o.
- 23 PricewaterhouseCoopers: *World in 2050 – The BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities*, 2013, 19. o.
- 24 J. Banister – D.E. Bloom – L. Rosenberg: Population Aging and Economic Growth in China, Working paper Series, Program on the Global Demography of Ageing, 2010, 24. o.
- 25 A 2010-ben a Kínai Népesedés és Fejlődés Tanácsadó Testülete által kiadott jelentés szerint az embereknek kevesebb, mint 7%-a rendelkezik felsőokulási végzettséggel, és a trend nem biztató, hiszen a fiatalok egyre kevésbé szereznek magasabb végzettséget. China's labor force lags behind in higher education, 2010. május 21., és lásd még: National Education Levels in China, US-China Today, University of Southern California, 2012. február 28.
- 26 European Commission: New skills for new jobs: China and the EU shared labour market experiences to inform the harmonious and sustainable society of the future, Brussels, 2010, 19. o.
- 27 The decline of Asian marriage – Asia's lonely hearts: Women are rejecting marriage in Asia. The social implications are serious, The Economist, 2011. augusztus 20.
- 28 100 ezer lakosra jutó felsőoktatási hallgatólétszám vagy a bruttó belépési (beiratkozási) hányad (Gross Enrollment Rate).
- 29 UNESCO: GLOBAL EDUCATION DIGEST 2010 – Comparing Education Statistics Across the World, http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/GED_2010_EN.pdf, 13–15. o.
- 30 Polónyi István: Felsőoktatás és a gazdaság? Szép, új felsőoktatási világ Magyarországon, Iskolakultúra, 2012/1, http://epa.oszk.hu/00000/00011/00161/pdf/EPA00011_Iskolakultura_2012_01_050-056.pdf, 50. o.
- 31 Commonwealth of Australia 2010: Australia to 2050: future challenges, 2010, 5. o.
- 32 2009 januárja és 2010 szeptembere között mindössze pár ezer nem magyar ajkú személy kért állampolgárságot (2060 koszovói és 1805 afgán, egyéb etnikumokból pedig csoportonként párszáz személy). A bevándorlók 90%-a magyar nemzetiségű. Rita Izsák: Hungary A Changing Picture of immigration, in *Opening the Door Immigration and Integration in the European Union* (ed: Vít Novotny), Centre for European Studies, 2012, 341–344. o.
- 33 Az Eurostat szerint 2012 és 2013 között több mint 700%-kal nőtt az állampolgársági kérelmek száma Magyarországon. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-14-003/EN/KS-QA-14-003-EN.PDF, 3. o.
- 34 Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága sürgette az államokat, hogy „vizsgálják felül és javítsák a fogyatékossgal élő gyermekeket érintő azon törvényeket, amelyek összeegyeztethetetlenek [...] az Egyezményvel, például az olyan törvénykezést, mely megtagadja a fogyatékossgal élő gyermekektől az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való egyenlő jogot (ideértve azokat az országokat is, melyek engedélyezik az abortuszt, a fogyatékos magzatokat érintő diszkriminatív abortusztörvényeket és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való diszkriminatív hozzáférést) YES! – Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities (by Janet E. Lord, Katherine N. Guernsey, Joelle M. Balfé & Valerie L. Karr and Nancy Flowers, editor, Human Rights Resource Center, 2007, 95. o.
- 35 Abortions In America – incidens of abortion, Operation Rescue összeállítása.
- 36 United Nations Office on Drugs and Crime: The Eighth United Nations Survey on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems (2001–2002)
- 37 Lásd bővebben az Európai Jogban megjelent cikkemet: *Rövid elmélkedés a modern abortusz-paradoxonról a magyar alkotmányozás fényében az állam életvédelmi kötelezettsége szempontjából. Európai jog 2010. (10. évf.) 5. sz. 3–12. o.*
- 38 Az Állami Számvevőszék 2007-es vizsgálatai alapján korábban az állam egyre növekvő szerepvállalásra kényszerült a passzív ellátás területén. Az aktív korú rokkantsági nyugdíjasok száma 2006-ban 454 000 volt, ami önmagában is igazolta, hogy a rendszer nem fenntartható. A vizsgált időszakban – 2004–2006 – a korhatár alatti III. csoportú rokkantsági nyugdíj és a baleseti rokkantsági nyugdíj, a baleseti járadék, a megváltozott munkaképességűek átmeneti jára-

- déka, a megváltozott munkaképességűek rendszeres szociális járadéka, a bányász dolgozók egészségkárosodási járadéka, valamint a rokkantsági járadék címen összesen 954,6 Mrd Ft-ot folyósítottak. Forrás: Az Állami Számvevőszék 0731. számú jelentése (2007. szeptember), 79. o. <http://www.asz.hu/jelentes/0731/jelentes-a-munkakepesseg-megorzesereforditott-penzeszkozok-hasznosulasanak-ellenorzeserol/0731j000.pdf>
- 39 A fogyatékkal élő személyek mobilitásáról és befogadásáról, valamint a 2010–2020 közötti időszakra vonatkozó európai fogyatékosügyi stratégiáról (2010/2272(INI))
- 40 A The Wall Street Journal közölt egy érdekes cikket arról, hogy mennyire lenne érdemes fogyatékkal élő dolgozókat alkalmazni. Az amerikai kormányzat 2005-ös becslése szerint csak az amerikai fogyatékkal élők, mint a legnagyobb kisebbség, évente 1 billió amerikai dollár értékben fogyasztanak. Egy harminc évet felölő vizsgálat szerint a fogyatékkal élő dolgozók megbízhatóbbak és lojálisabbak a munkahelyeiken, mint a nem fogyatékkal élő társaik, ráadásul a fogyatékkal élő dolgozók közel kétharmadának az akadálymentesítésére legfeljebb 500 dollárt kellene költeni (beruházni). David Morris: The Next Great Hiring Frontier, The Wall Street Journal, 2005. szeptember 13., <http://online.wsj.com/news/articles/SB112657573036738903>
- 41 European Commission: The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies European Economy 4|2011, 289. o.
- 42 Eurostat: Population by citizenship – Foreigners táblázatból kivont 2013-as adatsor alapján, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00157> *Megjegyzés: Szlovákiában feleannyi, Csehországban már háromszor több külföldi él, mint Magyarországon.*
- 43 Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban, Tárki Monitor Jelentések 2012, (Szívós Péter – Tóth István György), 2013. április, 42. o.
- 44 KSH: 2.3.3.2. A 15–64 éves egy évvel korábban nem foglalkoztatottak közül foglalkoztatottakká válók aránya, (önbesorolás alapján) %, Munkaerő-piaci esélyegyenlőség (2000–2011)
- 45 European Commission, Analytical paper: PES approaches for sustainable activation of people with disabilities, 2013, 3. o.
- 46 An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment, COM (2010) 682/3, 9. o.
- 47 Richard Dobbs – Anu Madgavkar – Dominic Barton – Eric Labaye – James Manyika – Charles Roxburgh – Susan Lund – Siddharth Madhav: The world at work: Jobs, pay, and skills for 3,5 billion people, McKinsey Global Institute, 2012. június
- 48 Az Eurostat 2014 márciusi jelentése szerint az EU28-ban 22,8% (a magyar adat ennél kedvezőbb: 20,7%), míg Spanyolországban 53,9%, Görögországban 56,8% volt a fiatalok munkanélküliségi mutatója.
- 49 Csíte András – Czaller László – Geambaşu Réka – Kiss Norbert – Mike Károly – Radnai Rita – Tóth Ágnes – Vígvári Dorottya: Kutatás az alacsonyan képzettek iránti munkaerő-kereslet növekedést segítő kormányzati megoldások feltárására, Hétfő Kutatóintézet, 17–18. o.
- 50 Kertesi Gábor – Varga Júlia: Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon, Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. július–augusztus, 633. o.
- 51 KSH: A foglalkoztatottak száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemenként (1998–)
- 52 KSH: A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként (1998–) és ez 2003-hoz képest közel 700 000 fős javulást jelent.
- 53 Munkaerő-piaci helyzet alakulása, NFSZ, 2014. március
- 54 Golden Growth, 48. o.
- 55 Magyarország nettó külföldi adósságállománya 1990 végén 11,8 milliárd eurót tett ki. 2009 végére a nettó adósságállomány 51,9 milliárd euró volt, ami a bruttó hazai termék több mint a felét jelentette. KSH: Magyarország 1989–2009. A változások tükrében, http://www.ksh.hu/docs/hun/xfnp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf, 36. o.
- 56 Lovász László: Nem (csak) a húszéveseké, Figyelő, 2014. május 8., <http://figyelo.hu/cikkek/403353-nem--csak--a-huszeveseke>
- 57 Az Európai Bizottság szerint az EU – a gyógyszeripart leszámítva – szinte minden területen (számítástechnikától az optikai eszközökig) lemaradásban van a nagyobb versenytársaihoz képest (USA, Japán). Magyarország egyébként jelenleg a 3. helyen áll az EU28-ban a GDP arányos ipari termelésben (2012), megelőzve Németországot, vagy az Egyesült Királyságot is. Az újraiparosításról bővebben: European Commission: Towards knowledge-driven reindustrialisation, European Competitiveness Report 2013, 21. o.
- 58 A migráció és a migrációs hatások kezelése Délkelet-Európában, Hírlevél 1. szám, Népeségstudományi Intézet, 2012. december, 3. o.
- 59 Egy városnyi magyar költözött tavaly Németországba, origo.hu, 2014. május 22.